

BEATRICE HALSAA

Reproduktion, omsorgsrationalitet och estetik – en feministisk utopi

*Den feministiska kritiken
av kvinnors villkor här och nu måste tydligare
peka mot framtiden. Hur ser våra visioner
av det goda samhället ut? Kring vilka värden och principer
skall det byggas? Och hur ska vi nå
dit? Beatrice Halsaa svarar med att teckna en
alternativ framtid.*

Det utopiska tänkandet är lika gammalt som människan, men begreppet utopi föddes relativt sent i historien. Det fördes fram i Thomas Moores roman *Utopia*, som utkom 1516 (Manuel & Fritzie 1979, Rohrllich & Baruch 1984). Moores titel är medvetet tvetydig och anknyter både till grekiskans negerande »óu» och till »éu» som betyder ideal, god. Topos är plats på grekiska och utopi betyder alltså den bästa plats som någonsin funnits, men även landet som icke finns (Woll 1981).

Utopier är protester mot det traditionella tänkandet och växer fram i det etablerade samhällets porer. De är ofta svar på kriser och visar en särskild sprängkraft då en epok avlöser en annan. Revolutioner, växlingar i det andliga klimatet och tekniska nyvinningar ger rik näring åt utopiska fantasier. Ofta är en utopisk uppblomstring symptom på eller ett varsel om en djupgående förändring av det allmänna medvetandet i samhället, en ny tidsanda. (Hagtvet 1981)

I dag har begreppet utopi en negativ klang. Det används ofta för att beskriva och avfärda drömmar och visioner som totalt orealistiska och därför inte värda att begrundas. Jag tror att vi ska återupprätta utopibegreppets ursprungliga innebörd. Planläggare fattar ideligen beslut om vår framtid, om när barnen är skolmogna, om hur dags arbetsdagen ska börja och sluta och om hur man uppnår och behåller en optimal befolkningsmängd. Ett utopiskt

tänkande skulle kunna ge alla slags planerare annorlunda och bättre framtidsvisioner och ändra deras syn på vad som är möjligt och inte. Det är vad den feministiska delen av det norska projektet Alternativ Framtid söker åstadkomma.¹

Ofta beskyller man utopier för att vara tråkiga, alltför detaljerade och inriktade på slutgiltiga strukturer. En feministisk utopi bör inte bygga på harmoni, utan vara strukturerad så att den frigör konflikter och ökar vår förmåga att hantera dem på ett fredligt sätt. Den skulle snarare slå fast allmänna principer än inrikta sig på detaljer, även om konkreta förslag gör en utopi mer fattbar (Bloch 1959).

En feministisk utopi bör lämna framtiden öppen och inte föra fram färdiga lösningar. Den bör betona att det som vi gör här och nu måste vara en del av utopin och alltså förenligt med dess grundprinciper.

Två definitioner av feminism

»Feminism» betecknar den moderna radikala kvinnorörelsens perspektiv och politik. Feminism är således ett alternativ till traditionella politiska »ismer» som fascism, konservatism, liberalism, socialism, marxism, anarkism. Feminismen är en övergripande politisk rörelse. Den är inte organiserad i partier utan främst i lokala grupper och internationella nätverk, men även i for-

mella sammanslutningar. FN:s kvinnokonferens i Nairobi 1985 och den nordiska kvinnokonferensen i Oslo 1988 är exempel på internationella nätverk.

Feminismen utgör ett alternativ både till jämställdhetsideologin och till uppfattningen att kvinnor är annorlunda än män, men ändå deras likar. En del av dess mål och strategier står i strid med den officiella jämställdhetspolitiken sådan den yttrar sig i lagar om lika lön och lika behandling. I motsats till traditionella defensiva sammanslutningar företräder feminismen en offensiv kvinnogemenskap (Holter 1984).

Feminismen kritiserar de sexistiska dragen i samhället. Så långt är den bara en »ism» bland andra. Men feminismen är också en fullödig ideologi och går alltså utöver kritiken av sexismen. Tre teser om det moderna samhället får illustrera de två sidorna av begreppet feminism:

- 1) Kvinnor är förtryckta i dagens samhälle, oavsett om det finns lagar mot könsdiskriminering eller ej. Det innebär att samhället fortfarande styrs av män, att patriarkatet ännu är en realitet.
- 2) Kön är en grundläggande kategori som styr allokering och fördelning av samhällets tillgångar. Förekomsten av två skilda kön är primär vid politisk analys och politisk handling. Föreställningen om den ensartade individen är falsk. I det moderna samhället finns det två sorters individer – manliga och kvinnliga (Siim 1987).
- 3) Samhället bygger över huvud taget på oacceptabla strukturer. Produktionssystemet grundar sig på makt, utsugning och omänsklig konkurrens. Ekonomin styrs av vinstbegär och omäntlig tillväxthunger. Tekniken står över mänskliga behov. Den fjärmar människan från naturen och baserar sig till stor del på rovdraft av tredje och fjärde världen.

I de två första teserna har vi feminismens kärna eller minsta gemensamma nämnare, som jag har valt att kalla *kvinnoism* (womanism). Tillfogar vi den tredje tesen framträder feminismen som en egen ideo-

logi. Tillsammans bildar de tre teserna det jag betraktar som feminismen.

Feminismen som ideologi utgår från kritiken av det sexistiska samhället, men riktar sig också mot de generella förtryckarstrukturerna inom ekonomi, teknik, kultur, politik, religion, etc. Till skillnad från kvinnoismen hävdar feminismen inte bara att samhället grundar sig på männens makt över kvinnorna, utan även att de generella mänskliga relationerna kan beskrivas i termer av underordning, konkurrens och våld.

Fördelen med att skilja mellan feminister och kvinnoister (rödstrumpor) är att vi kan särskilja feminismens strategier och visioner från deras. Kvinnorna som deltog i Nordiskt Forum i Oslo 1988 strävade alla efter att förbättra kvinnornas situation, men bara en del var feminister. Kvinnorna från Høyre, som på sjuttioalet kallade sig konservativa feminister, är inte feminister enligt mina kriterier.

Feminism och jämställdhet

Kvinnoisterna, som bara strävar efter att ändra relationerna mellan könen, har kampen för lika rättigheter som sin strategi. Kvinnors rätt till lika villkor är ett viktigt krav eftersom kvinnor har sämre villkor än män i hemmet och på arbetsmarknaden.

Jämställdhetspolitiken tycks ha lett till förvånansvärda resultat under senare tid, se bara på antalet kvinnor i Nordens parlamentariska församlingar (Haavio-Mannila m fl 1985). Framstegen beror till en stor del på kvinnornas kamp för nya rättigheter, men inte enbart. Som Edwardsen (1988) påpekar har jämställdhetspolitiken, som riktar in sig på kvinnors rätt till utbildning och arbete, gått hand i hand med efterkrigstidens profit- och konsumtionssträvanden. Viktiga krav har fått skjuts av högkonjunkturen. Övergången från hemmafrurollen till dubbelarbetet som löntagare och hemmafru gav kvinnorna materiella och ekonomiska vinster. Samtidigt var förändringarna lönsamma för mansamhället med dess ekonomiska tillväxt och ökade konsumtion.

Att jämställdheten fått ett genombrott, om än ofullständigt, får inte uppfattas som om den radikala kvinnorörelsen eller feminismen fått igenom sina krav. Det är närmast frågan om en anpassad, ko-opterad, feminism, en tämjd och integrerad radikal feministisk politik som inte längre står i motsättning till den härskande makten (Eduards m fl 1985).

Jämställdhet i toppen men inte på botten, fler kvinnor som reser första klass, fler kvinnor med dokumentportföljer, fler kvinnliga chefer etc etc, visar att vi lyckats förbättra de materiella villkoren för vissa kvinnor. Men det betyder inte att vi har avskaffat patriarkatet, konkurrensen, makten och våldet. Vi har inte gjort mer än vad socialisterna gjorde när de glömde den kollektiva striden mot privat egendom för kampen för sin egen ekonomi.

Feminismen vägrar att se männens liv och värderingar som norm, delvis för att det skulle vara orättvist eftersom kvinnor aldrig kan bli som män. Trots allt hör det den kvinnliga kroppen till att menstruera, bli gravid, föda barn, amma, etc. Ännu viktigare är emellertid att kvinnorna tar avstånd från de manliga värderingar som inte svarar mot vår tids behov. Feminister verkar mot kriget, fattigdomen och den ekologiska katastrofen.

En feministisk dröm

Feminismen är en av kvinnor skapad och uppbydd vision, den enda »ism» som kompromisslöst riktar in sig på kvinnors intressen. Den är ett svar på kvinnors drömmar om en värld byggd på kärlek, närhet, omsorg, ansvar, solidaritet och respekt mellan kvinnor, kvinnor och män, kvinnor och barn, natur och kultur. En värld där inte bara förnuftet utan även intuitionen ses som en giltig grund för kunskap och praktik. Det är drömmen om en värld som stimulerar fantasin, mångfalden och självrespekten.

Feminismen är kvinnornas vision därför att den är svaret på vår strävan, våra trauman och vår otillräcklighet. Feminismen kräver lika lön, sextimmarsdag, ekono-

miskt oberoende, frivilligt moderskap och ett ömsesidigt och frivilligt sexualliv.

Feminismen är anspråksfull. Den begränsar sig inte till kvinnors problem och strävanden. Den för också fram svar på andra generella, grundläggande problem. Feminismen vill ha omsorg efter behov och inte efter klockan och portmonnän, produktion efter behov och inte för snöd vinning, produktion för användning och inte för soptippen. Feminismen vill ha fred och nedrustning, inte kapprustning och krig. Feminismen är

- en dröm om ett samhälle som tar hand om alla sina medlemmar, men inte på kvinnornas bekostnad,
- en vision som på samma gång för fram kvinnornas särskilda och mänsklighetens allmänna intressen,
- en vision av en värld fri från förtryck där varken kön, ras, sexualitet, etnisk tillhörighet, religion, ålder eller prestation är grund för förtryck och dominans.

Feminismen är kort sagt en dröm om en i grunden annorlunda värld. Det är en värld i vilken vi kan leva, älska och dö som hela varelser, inte splittrade som i dag. En värld där vi har utplånat, om inte skillnader och konflikter, så i alla fall de antagonistiska motsättningarna mellan kvinnor och män, barn och vuxna, kropp och själ, produktion och reproduktion, familj och arbete, kärlek och arbete, människa och natur.

Men hur kan dessa drömmar bli verklighet? Säkert inte utan djupa och smärtsamma förändringar. Definitivt inte utan en utdragen kamp. Många avfärdar drömmarna som naiva och de förlöjligas eller förtigs i den offentliga debatten. Men genom kvinnorörelsen etableras nu det feministiska tänkandet runt om i världen. Det kan bli en viktig politisk kraft när kvinnor organiserat för fram sina intressen.

Tendenser inom feminismen och männens roll

Olika förhållningssätt till patriarkatet skapar olika strategier hos den feministiska rö-

Elsa Agélii, *Barnen är framtiden*, applikation, 180x180 cm, 1980. Foto: Christer Hallgren.

relsen. Den definition av feminismen som jag har valt här är en slags »största gemensamma nämnare». Den utgör en ram för alla feminister – vare sig de är socialister, marxister, radikaler eller gröna – en ram som rymmer otaliga konflikter (Jaggars 1983, Segal 1987).

En del feminister hävdar att de nuvarande olikheterna mellan könen är uttryck för eviga, inneboende skillnader mellan kvinnor och män. De anser att det finns en kvinnlig och en manlig natur. Andra menar som vi att dagens skillnader har sitt upphov i människans kultur och att något sådant som inneboende skillnader inte existerar.

Denna oenighet speglar en fundamental fråga. Är feminismen en ren kvinnofråga eller är den ett sätt att förklara, förstå, drömma och handla som alla människor kan dela? Inom vårt projekt är vi övertygande om att män kan omfatta feminismen. För mig är det lika uppenbart som att många kvinnor inte gör det.

En feministisk man är en man som omfattar den feministiska beskrivningen av verkligheten och försöker visa solidaritet med kvinnorna utifrån det. Det är inte mer motsägelsefullt än att vita euroamerikaner kan vara antirasister. Men det är inte lätt för en man att vara feminist, vare sig det gäller att bli accepterad som allierad el-

ler när det gäller att komma överens med kvinnor och vara solidarisk på det personliga planet. En manlig feminist delar de feministiska drömmarna, deltar i politiska aktioner när han blir uppmanad till det och stöder feministerna ekonomiskt och på andra sätt. Men han kan inte handla, tala eller skriva på feministernas vägnar. Han kan lyssna och ge sitt bifall, men han kan inte ta ledningen. Eftersom många kvinnor är antifeminister har en feministisk utopi knappast någon chans utan allianser med män och med andra alternativrörelser. Eftersom feminismen omfattar mer än »bara» kvinnointressen borde det inte vara omöjligt att ingå sådana allianser.

Inom projektet anser vi att en feministisk utopi måste omfatta både kvinnor och män. Vi drömmer inte om ett »Herland» (Perkins Gilman 1915) utan tvärtom om en värld där kvinnor och män lever i fred med varandra. En värld som tolererar olika slags relationer, både sexuellt och i övrigt. En värld där kvinnor och män kan leva ihop på en icke-patriarkal grund, med ömsesidig respekt för olikheter vare sig dessa är kulturella eller biologiska, individuella eller könsbundna.

Reproduktionen och den feministiska utopin

I utopier som är skrivna av män står mestadels reproduktionen och ekonomin (t ex kollektivt ägande) i centrum och förnuftet är ledstjärna. Kvinnliga utopier sätter reproduktionen och omsorgen i fokus och åberopar moralen. Medan männen söker upphäva fattigdom och okunnighet riktar kvinnorna in sig på barnafödelse och barnens liv (Bjørhovde 1988, Højgaard 1981, Mellor 1982).

I romanen *Herland* kommer barnen till genom jungfrufödelse (Perkins Gilman 1915). I *Woman at the edge of time* (Piercy 1976) tas fostren om hand av maskiner och i *Det andra landet* (Eckblad 1986) uppmuntaras kvinnorna att uppskjuta barnafödandet tills de har passerat trettio.

De tre romanerna, som är skrivna av

kvinnor från skilda epoker och kulturer, bygger alla på samma grundläggande värden – moderskapet och barnens behov. Det överensstämmer med de feministiska perspektiv som jag argumenterat för. En feministisk utopi innebär en ny moral för handlandet, tänkandet, känslorna och fantasin. Reproduktionen som utgör kärnan i den nya moralen, måste appliceras på den politiska såväl som på den ekonomiska och tekniska sfären.

Reproduktionen bevarar och förnyar. Den har en fysisk-biologisk sida såväl som en kulturell. Jag använder begreppet både för naturen och ekologin och för människan. Vi skulle kunna använda begreppet »bärkraftig utveckling» (Brundtlandkommissionen 1987, NAFV 1988) när vi relaterar till reproduktionen av naturen och till »barnens behov» när vi talar om den sociala reproduktionen av människan.

Om vi satsar på att optimera reproduktionsprocesserna som vi borde, förbättrar vi villkoren för alla, för kommande generationer och för naturen, utan att låta kvinnorna bära bördorna ensamma. Om vi utgår från reproduktionen så löser vi kvinnornas problem, vare sig det gäller lönearbete, hemarbete eller omsorg.

Det betyder inte att kvinnornas intressen alltid sammanfaller med barnens väl och ve eller att kvinnor alltid är godhjärtade varelser som visar stor omtanke om andra. Jag vill bara konstatera att kvinnorna bär det största ansvaret för omsorgen av barn och vuxna och att vi fortfarande bär med oss det moraliska imperativet att sätta andras behov främst (Gilligan 1982, Halsaa 1987, Wærness 1985).

En feministisk utopi måste bygga på kvinnliga normer. Den måste utgå från uppfostran och vård av barn, från förberedelser för födelse och död, från att vi strukturerar samhället kring konkreta livsprocesser. Den måste utgå från värdet i de olikheter mellan kvinnor och män som nu är väl dokumenterade genom den feministiska forskningen världen över (Stang Dahl 1988). I stället för att i jämställdhetens namn låta kvinnorna komma in i de manliga normernas domäner, handlar feminis-

men om att prioritera de kvinnliga normerna och om att släppa in männen på kvinnornas domäner.

Strategiska bedömningar

Jag ska fortsättningsvis inte föra någon detaljerad strategidiskussion utan bara kort presentera några idéer, relevanta för en feministisk utopi.

Vi kan börja med att räkna upp de manliga institutionerna i samhället och fråga oss vilka som är oundgängliga och varför. Militärapparaten skulle självklart avskaffas liksom den pornografiska industrin. De är båda renodlade exempel på kontroll, dominans och våld från patriarkatets sida. Familjen och utbildningsväsendet skulle däremot inte tas bort, utan i stället omdanas i grunden. Vi behöver familjen som institution för intima och personliga relationer, men kärnfamiljen är inte det enda idealet. Det är fullt möjligt att bygga familjer på vänskapsbasis som exempelvis ofta sker bland homosexuella och lesbiska. Och vi behöver utan tvekan utbildningen för att klara reproduktionen, omsorgen och fostran.

Inom produktionen skulle man inte längre få använda giftiga kemikalier, varken inom industrin eller i jordbruket. Industrin skulle också själv få producera den energi den förbrukar.

Åtskilliga krav, som sextimmarsdag och fri abort som i dag är viktiga och legitima, skulle förmodligen vara irrelevanta i en feministisk utopi. I ett samhälle där våldtäkt inte förekommer, där sex är frivilligt, där produktionen är anpassad till reproduktionen, där man respekterar moderskap och sätter barnen högt, skulle det inte finnas något behov av krav på fri abort. I ett samhälle med nyttoinriktad produktion, där arbetet är reglerat efter mänskliga behov av omväxling och kontinuitet och där det fysiska avståndet mellan hem och arbete avsevärt minskat, skulle restriktionerna för arbetstidens längd bli mer eller mindre överflödiga. Relationerna mellan arbete, kärlek och fritid skulle förändras och an-

tagligen göra våra i dag rättmätiga krav inaktuella.

En annan politisk strategi skulle vara att koncentrera sig på *en* av patriarkatets viktigaste maktapparater, förändra den i grunden och därmed också åstadkomma en rad sidoeffekter. Skrota försvaret till exempel och sluta utbilda nya soldater! Låt alla pojkar i värnpliktsåldern 18-20 år stanna nära sina hem och ta hand om småbarnen! Konsekvensen skulle bli att militärapparaten gradvis tynade bort och de unga männen skulle få helt annorlunda erfarenheter, man skulle helt enkelt förändra männens fostran. Dessutom skulle problemet med tomma bostadsområden och förorter lösas om de unga männen förlade sina aktiviteter och sin kultur till de platser där de bor. Bristerna i barnomsorgen skulle lösas om pojkarna under ledning av föräldrar, far- och morföräldrar och utbildad personal tog hand om barnen där de bodde.

När väl det nya systemet var etablerat, skulle det vara lämpligt att korta ner pojkarnas »värnplikt» till ett halvår och låta de jämnåriga flickorna komma in. På så sätt skulle flickorna och pojkarna tillsammans fostras för föräldraskap och annan omsorg. De skulle tränas i samarbete och lära sig att tolerera och uppskatta varandra. Återstående sex månader av samhällstjänsten, skulle båda könen kunna göra inom vården av gamla och handikappade. Det skulle ge dem en konkret känsla av tillhörighet och ansvar långt utöver kärnfamiljen. Det skulle också ge dem en mer direkt erfarenhet av sjukdom och död som normala delar av vår livscykel.

Vad gör vi då med alla generaler och officerare? Låt dem använda större delen av sin överblivna tid till att tänka ut hur man ställer om krigsindustrin till fredlig produktion! En del av sin tid kunde de avsätta till att övervaka barnen mellan tolv och fjorton år som årligen skulle ha två veckors städpass på sopstationerna. Det skulle öka medvetandet om hur vi slösar och förgiftar och skulle stimulera till ett bättre sätt att använda och spara livsmedel och andra produkter.

Reproduktion, rationalitet och estetik

I vårt projekt försöker jag föra fram generella principer för en bättre framtid snarare än att ge konkreta förslag till framtida institutioner. Jag har pläderat för att reproduktionen ska utgöra den politiska grundvalen i en feministisk utopi. För att frigöra kvinnorna måste vi få ett slut på produktions dominans över reproduktionen. För att kvinnor, män och barn och även naturen ska bli befriade måste vi upphäva nyttorationalitetens primat och låta omsorgsrationaleten styra.

Rationalitet är »ett visst sätt att resonera som ett folk i en given epok använder för att beskriva sin värld och utifrån vilket de medvetet eller omedvetet skapar sin egen historia och framtid» (Hall 1977). *Nyttorationaliteten* baserar sig på det logiska förnuftet. Den ger oss en mekanisk, splittrad och nyttofixerad bild av människan. Enligt den är det beräkning och profithunger som styr människans beteende och politiska agerande. *Omsorgsrationaleten* däremot baserar sig på intuitiv känsla, har en kärleksfull syn på människan och ser henne som en helhet i en cyklisk värld. Politik och mänskligt beteende bottnar i moral och kärlek. Enligt feministisk teori styrs den manliga kulturen av nyttorationalitet och den kvinnliga av omsorgsrationaletet (Hallsa 1988, Wærness 1984, Sørensen 1977).

Den feministiska teorin bygger alltså på en dualistisk tradition. Å ena sidan har vi fokuseringen på produktion/reproduktion, å andra sidan de två typerna av rationalitet. Men allt ordande om kärlek, omsorg och fred kan föra tankarna till en harmonisk, men ganska enformig värld. Ett samhälle där människorna är snälla, men livet flyter trögt fram i sin fåra.

Denna dualism begränsar det feministiska perspektivet. Det moderna industrisamhället lider inte bara brist på omsorgsrationaletet utan också på skönhet, fantasi och känslighet. Vår kultur är ful. Vi reduceras ofta till passiva konsumenter och våra sinnen är avtrubbade.

För att gå utöver dualismen i den feministiska teorin, för att utvidga den feminis-

tiska kritiken av samhället och konstruera en utopi som rymmer glädje och skönhet, föreslår jag en tredje princip – *den estetiska rationaliteten*.

Jag vill påstå att vi får motsatsen till ett tråkigt samhälle, om vi till en feministisk utopi byggd på omsorg fogar estetiken. Estetik handlar om att hela tiden föra fram kritik, utvidga förståelsen av världen och utveckla fantasin. På så sätt bidrar den till att skapa genuint öppna människor.

Den moderna estetiska teorin har sitt ursprung i 1700-talet, som ett försök att förena två gamla traditioner – teorin om skönheten och teorin om konsten. Estetiken har alltså två sidor som inte alltid är förenliga. Här kommer jag att använda begreppet estetik i denna dubbla bemärkelse.

Den estetiska rationaliteten

Estetik handlar alltså om vår förmåga att tänka och handla kreativt och fantasifullt, det vill säga om vår konstnärliga förmåga. Men den handlar också om vår förmåga att njuta av skönheten hos konst och natur. Estetiken är relaterad till våra sinnen, men inte på samma sätt som vetenskap och moral. Jag ser estetiken som en annan kunskapsform än både den nyttorationella och den omsorgsrationella och menar alltså att estetiken besitter en egen rationalitet.

Estetik är inte något vi behöver för att överleva, men livet blir fattigare utan konst och skönhet precis som det blir fattigare utan sex (Dahlerup 1987). Estetiken är nära förbunden med våra sinnen – syn, känsel, hörsel, smak, rörelse etc. Den är en vital del av den mänskliga potentialen, viktig för ett kritiskt förhållningssätt.

Estetik handlar om att tolka och konstruera verkligheten. Medan vetenskapen tolkar världen med hjälp av logik och begrepp, tolkar estetiken den med stöd av intuition och symboler. Vetenskapen frågar efter orsak och verkan, estetiken efter *tingens form*, mångfald och rikedom. Vetenskapen strukturerar tankarna och söker symmetri, enhet och otvetydighet medan estetiken söker förståelsen av det som finns un-

Elsa Agélii, Trots allt, applikationsbroderi, 60x60 cm, 1982. Foto: Christer Hallgren.

der de synliga, erfarbara tingens yta (Cassirer 1947).

Vetenskapen begränsar och förenklar, *konsten utvidgar och intensifierar verkligheten*. Ta vatten till exempel, som av vetenskapsmännen reduceras till H₂O oavsett omständigheterna. I poesin, musiken, dansen och måleriet får vatten däremot ett oändligt antal uttryck som berikar livet. Det skänker oss nöje och får oss att se världen med andra ögon.

Det finns en rad hypoteser om varför estetiken bereder oss nöje. En är att den ger oss en känsla av frihet. Människan är en produkt av naturen och har alltså fått sina gränser utstakade av naturens lagar. Men vi är också produkter av kulturen och med estetiken överskrider vi naturens gränser och blir fria (Dahlerup 1987).

Till en del handlar estetiken om skönhet, den organiska skönheten hos natur och kultur. Begreppet sublim är viktigt i det här sammanhanget. *Det sublimum* hänförs sig i Kants skrifter till kvantitativa egenskaper hos tingen, medan skönheten relateras till kvaliteten. Det sublimum är upphöjt eller storslaget och kan upplevas som en kraft (i ett vattenfall) eller som något oändligt (stjärnorna på himlen, talserier). I det avseendet är estetiken en viktig påminnelse om det som är större än människan och som borde göra oss ödmjuka.

Moderna konstnärer har blivit producenter av handelsvaror för den marknad som förmedlar konst. Konsten har alltså blivit en vara att äga, något som går stick i stäv mot Kants syn på skönheten som en del av estetiken. Skönhet är det som skänker oss ett spontant och oegennyttigt nöje, »man trängtar inte efter stjärnorna». Det strider också mot Brechts uppfattning om konstens kritiska funktion. Han ansåg att konsten borde visa på möjligheten av en bättre värld, borde få oss att se vad som är, i ljuset av vad som skulle kunna vara (Brochman 1979).

Men trots allt ser jag skapandet av en värld där vars och ens estetiska förmåga uppmuntras maximalt som angelägnare än den professionella konstens och konstnärens roll. I denna värld accepteras inte

bara fantasin utan den får också sitt fulla värde. I denna värld får skönheten sin näring och där tas skapande och estetiska upplevelser på allvar.

Den estetiska förmåga som vi alla har, hämmas nu av dåliga villkor, exempelvis inom utbildningssystemet. Bullret och stressen i det moderna samhället står i motsättning till estetikens idé. Vi behöver tid och vi behöver lugn och ro för att utveckla våra inre estetiska kvaliteter. Vi måste få tillfälle att lyssna till och komma i kontakt med den kreativa förmågan inom oss, hur liten den än må vara. Vi måste med andra ord ta »det inre trycket» på allvar. För att kunna det måste vi minska den ständiga strömmen av yttre tryck, vare sig det består av materiella ting eller en förs av ord, bilder och andra symboler (Berg Eriksen 1986). Michael Endes roman *Momo* visar detta på ett övertygande sätt. Avsnittet där Momo försöker leka med en modern »prattande» docka är ett briljant exempel (Ende 1957).

Vi måste göra en distinktion mellan naturlig tid och klocktid (Hernes 1987, Tornes 1983, Negt 1984). Den första är cyklisk och följer naturens och kulturens rytm (våren, sommaren, hösten, barndomen, ungdomen) medan den andra är mekanisk och lineär. Reproduktionen och omsorgsrationaliteten utgår från den naturliga tiden, medan den moderna produktionen och nyttorationaliteten baserar sig på klocktid, på att tid är pengar.

Föreställ er vad som skulle hända om riksdagen röstade igenom en lag som upphöjde den naturliga tiden till norm och reducerade klocktiden till en specialtid! Det skulle inte bara främja omsorgsrationaliteten utan också öka utrymmet för den estetiska fantasin.

Denna feministiska utopi är inte någon nostalgisk dröm om att gå tillbaka till den gamla goda tiden, Nej, det är en dröm om en ny etik, där människan inte sätter sig över naturen och där materiella ting inte går före levande varelser. Det är också en framtidsdröm om en tidsstandard som tar hänsyn till vårt beroende av naturen och av varandra.

Som ett första steg mot mera lugn och ro skulle vi kunna införa att två dagar i veckan är fria från TV och radio och kanske till och med från tidningar. En dag i veckan skulle privatbilar vara förbjudna att köra på gatorna. Kanske skulle det också vara en god idé att stänga av elektriciteten två gånger i månaden – om det är tekniskt möjligt för kylskåp, frys etc. Det skulle spara enorma mängder el (eller gas) och göra stjärnorma synliga. Kanske skulle det rent av stimulera till nya relationer i stearinljusens sken. Och vem vet om vi inte skulle återfå vår berättarförmåga?

En feministisk utopi måste grunda sig på nya relationer mellan produktion, reproduktion och estetik. Reproduktionen skulle vara överordnad och estetiken skulle alltså inte bedömas utifrån sina egna kriterier, utan från reproduktionens. Estetiken och produktionen skulle bägge främja reproduktionen och inte hämma den som i dag (Grøtvedt 1987).

Av ovanstående följer att relationerna mellan de tre rationaliteterna skulle ställas på huvudet. Omsorgsrationaliteten skulle komma i första hand, men samtidigt skulle relationerna mellan de tre typerna vara dialektiska. I utopin står inte produktionen i motsättning till reproduktionen utan tillhör den och likadant är det med estetiken. Nyttorationaliteten negligeras inte, utan anpassas bara till omsorgsrationaliteten, och den estetiska rationaliteten ska ses som lika väsentlig som nyttorationaliteten.

Om detta innebär ett förnekande av att det existerar tre autonoma rationaliteter som i Habermas begrepp »det moderna projektet» (Habermas 1981, 1983, Nørager 1987), eller om det bara ska ses som en strategi för att bekämpa produktionens och nyttorationalitetens destruktiva herravälde, är en fråga som framtida forskning får svara på.

Översättning: Ulrika Jakobsson

Denna artikel publiceras även på engelska i Scandinavian Political Studies nr 4/1988.

NOTER

- 1 Det norska projektet Alternativ Framtid lanserades på åttiotalet utifrån en djup otillfredsställelse med vår tid. Det utformades av alternativrörelserna som gick ihop i sökandet efter konstruktiva alternativ till den etablerade ekonomin. Stortinget finansierar projektet som kom igång 1986. En unik allians kom därmed äntligen till stånd mellan maktelit och gräsrotter, baserad på en stark övertygelse om vår förmåga att medvetet förbättra världen.

Det västerländska utopiska tänkandet har mestadels präglats av en kombination av högtflygande idéer och praktiska detaljer, av himmelskt och jordiskt (Hagtvet 1981). Alternativ Framtid utgör inte något undantag eftersom projektet söker förena stora sociala och ekologiska visioner med konkret tänkande och handling.

Projektet är utopiskt i ordets bästa tradition, då det vill förändra samhället i grunden genom forskning och debatt. Ett huvudmål är att skapa en eller flera modeller av ett samhälle där sociala behov samt ansvar för ekologi och resurser ges prioritet framför materiell standard och ekonomisk tillväxt.

LITTERATUR

- Bjørhovde, Gerd, »Feministiske utopier i litteraturen» i *En feministisk utopi og veier dit* red. Halsaa & Gornitzka, Alternativ Framtid, Oslo 1988.
- Bloch, Ernst, *Da Prinzip Hoffnung*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1959.
- Bomann-Larsen, Jacob, »Oversikt over forsøk med Another Economics» (Preliminär titel) Manus, Alternativ Framtid, Oslo, 1988.
- Brochman, Jan, »Estetikk», *Pax leksikon*, Oslo, 1979.
- Brundtland, Gro Harlem (red.) *Our Common Future*, Oxford Univ. Press, The World Commission on Environment & Development, 1987.
- Cassirer, Ernst, *An Essay on Man*, Yale Univ. Press, New Haven, 1947.
- Dahlerup, Phil, *Lyst og ulyst*, Gyldendal, København, 1987.
- Eckblad, Gudrun, *Det andre landet*, Solum, Oslo, 1986.
- Eduards, Maud, Halsaa, Beatrice, Hege Skjeie, »Equality, How Equal?» i Haavio-Mannila et al, Pergamon Press, 1985.

- Edwardsen, Audun, »Den siste motbakke mot likestilling?» i *Underveis*, red Bergby et al, Adventura, Oslo, 1988.
- Ende, Michael, *Momo*, 1957 (norsk översättning, Ex Libris, Oslo, 1986).
- Eriksen, Trond Berg, *Den usynlige død og andre essays*, Universitetsforlaget, Oslo, 1986.
- Gilligan, Carol, *In a Different Voice*, Harvard Univ. Press, Cambridge, M.A., 1982.
- Gilman, Charlotte Perkins, *Herland*, 1915 (norsk översättning, Pax, Oslo, 1980).
- Grøtvedt, Paul, *Moderniteten og post-modernismen*, Adventura, Oslo, 1987.
- Habermas, Jürgen, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt a.M., 1981.
- Habermas, Jürgen, »Sammenflettingen av myte og opplysning», i *Sosiologi i dag* nr 2-3 1983.
- Hagtvet, Bernt, »Utopier», i *Pax Leksikon*, Pax, Oslo, 1981.
- Hall, Peter, *Europe 2000*, Duckworth, London, 1977.
- Haavio-Mannila, Elina et al, *Unfinished Democracy*, Pergamon Press, 1985.
- Halsaa, Beatrice, »Fragmenter til en feministisk utopi», i *En feministisk utopi, og veier dit*, Alternativ Framtid, Oslo, 1988.
- Halsaa, Beatrice, »Har kvinner gemensamma interessen?» i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 4 1987.
- Hernes, Helga, »Arbeidstidspolitikk og livsløpspolitikk», i *NOU 1987:9 b*, bilaga till Arbeidstidsutvalgets utredning, Oslo, 1987.
- Holter, Harriet (red), *Patriarchy in a Welfare Society*, Universitetsforlaget, Oslo, 1984.
- Højgaard, Gunna, »Drømmen om kvindelandet», i *Kvindestudier* 5, red. Nynne Koch, Delta, København, 1981.
- Jaggard, Alison M, *Feminist Politics and Human Nature*, Rowman & Allanhead, Ottawa, 1983.
- Kant, Immanuel, *Kritik der Urteilskraft* (norsk översättning i Kant, *Moral, politikk og historie*, red. Storheim, Oslo, 1983).
- Manuel, Frank E & Fritzie, P, *Utopian Thought in the Western World*, Blackwell, 1979.
- Mellor, Anne K, »On feminist utopias», *Women's Studies*, 1982 vol 9 (svensk översättning i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* nr 1 1984).
- Moore, Thomas, *Utopia* (svensk översättning, Carmina Klassiker, Uppsala, 1979).
- NAVF 1988, *One Earth – One World; Report from a research conference on environment and development*, The Norwegian Research Council for Science and Humanities, Oslo, 1988.
- Negt, Oskar, *Lebendige Arbeit, enteignete Zeit* (dansk översättning, Det levende arbejde, den stjalne tid, *Politisk Revy*, København, 1985).
- Nørager, Troels, *System og livsverden*, Anis, Århus, 1987.
- Piercy, Marge, *Woman at the Edge of Time*, 1976 (dansk utgåva, Gyldendal, 1986).
- Plato, *The Republic* (engelsk utgåva, Oxford Univ. Press, London, 1969).
- Ricci, David, *The Tragedy of Political Science*, Yale Univ. Press, New Haven, 1984.
- Rohrlich, Ruby & Baruch, Elaine Hoffman, *Women in Search of Utopia*, Shocken Books, New York, 1984.
- Siim, Birte, »Towards a Feminist Rethinking of the Welfare State», Paper VIII Nordiska Statsvetenskapliga Konferensen, Köpenhamn, aug 1987.
- Stang Dahl, Tove, Föredrag på den officiella jämställdhetskongressen, Nordiskt Forum, Oslo, 1988.

Summary page 30

Continued from page 52

SUMMARY

Project Alternative Future is funded by the Norwegian Parliament. The aim of the project is partly to construct a model for an alternative society. This paper is a discussion of feminist principles on which such a model should be based.

Utopian thinking is as old as our civilization and although the concept is often given a negative connotation, today this project is trying to reinstate its original, positive meaning. A feminist utopia should establish general principles, make the future open-ended and stress that »here and now-efforts» must be consistent with our visions.

A distinction is made between womanism and feminism, accordingly between equal rights strategies and feminist strategies. Whereas equal rights are based on the male standard, feminism is based on the female standard of care and reproduction.

Feminism is seen as an ideology criticizing the sexist, patriarchal social structures – as well as general structures of domination, competition and violence in modern societies. Feminism, thus, is contrary to basic values in present society.

Feminism is a vision created and maintained by women, aiming at improving not only the conditions of women, but also the conditions of children and men. A feminist utopia involves a new ethic, based on the principle of reproduction as the supreme value. Feminist theory is, however, criticized for a dualist tradition, limited to the discussion of the relationships between sex and the rationality of utility and the rationality of care. To overcome this limitation the paper argues for the rationality of aesthetics in addition to the rationality of utility and the rationality of care. Aesthetics refers both to theories of beauty and to theories of art. Aesthetics is a way of extending and intensifying reality.

Several suggestions as to approach a feminist utopia are made, aiming at giving priority to reproduction and the rationality of care, as well as encouraging the aesthetic dimension.

Beatrice Halsaa
Oppland Distriktshøyskole
Postboks 1004 Skurva
2601 Lillehammer
Norge